

УДК 323.325(477)

Полятикіна Л.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку
Кадацька А.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку
Сумський національний аграрний університет

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Poliatykina L.I.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of accounting*
Kadatska A.M.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of accounting
Sumy National Agrarian University*

STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF FARMS IN UKRAINE

Постановка проблеми. Сучасний стан сільського господарства дає можливість передбачати у розвитку фермерства один із шляхів його майбутнього перспективного розвитку. Активна динаміка економічних та політичних змін, що відбуваються в українському суспільстві вимагає активної та адекватної реакції. Зусилля мають бути направлені на мінімізацію негативних впливів на економіку суспільства та корисності від поглиблення економічної інтеграції [1].

На сучасному етапі багато методологічних і методичних питань, що визначають організаційно-економічні основи функціонування фермерських господарств як на макро-, так і на макрорівнях. Ці питання недостатньо відпрацьовані, що зумовлює необхідність наукових досліджень, спрямованих на формування і розвиток фермерських господарств, їх ефективне функціонування, що забезпечить вихід агропромислового комплексу країни з тривалої кризи [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації діяльності фермерських господарств, вирішення яких є життєвою необхідністю, досліджуються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Науковцями, що займаються вивченням вказаних проблем є І.М. Брюховецький, П.І. Гайдуцький, Г.М. Головка, М.Я. Дем'яненко, М.М. Коцупатрий, О.М. Ковбаса, Т.Г. Маренич, М.Ф. Огійчук, Н.М. Пономаренко, П.Т. Саблук.

Незважаючи на значне наукове опрацювання, проблема функціонування фермерських господарств залишається ще недостатньо вивченою. Велика кількість питань щодо розвитку фермерських господарств в Україні потребують подальшого дослідження. Зокрема, дискусійними є питання формування та діяльності фермерських господарств, організація обліку та управління на цих підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є: дослідити сучасний стан та визначити перспективи розвитку фермерства в Україні; проаналізувати недоліки та сформулювати основні тенденції діяльності фермерських господарств.

В процесі дослідження розглянуто особливості створення, функціонування та розвитку фермерських господарств, детально висвітлено основні проблеми та їх особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фермерство – справа людей, відданих своїй діяльності. Механізм створення та функціонування фермерських господарств в сучасних економічних умовах має свої особливості та відмінності.

Закон України «Про Фермерське господарство» від 16.06.2003 р. № 973-IV визначає правові, економічні та соціальні засади створення та діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України. Закон спрямований на створення умов для реалізації ініціативи громадян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання фермерських господарств, правового та соціального захисту фермерів України [7].

Однією з ефективних форм господарювання на селі, важливим засобом вирішення продовольчих, економічних і соціальних проблем суспільства і сільських територій зокрема є фермерські господарства. Проте, одноосібне ведення сільськогосподарського виробництва, за

незначним винятком, не забезпечує високої його ефективності, тому виникає потреба об'єднати зусилля для продуктивної діяльності [3].

Фермерські господарства виникли шляхом виходу їхніх власників із сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм власності. Засновники фермерських господарств не мали необхідного професіоналізму, стартового капіталу, не одержали вони й належної підтримки з боку держави. Ринково-підприємницьке середовище, зокрема кон'юнктура на ринку засобів сільгосппризначення і сільгосппродукції, було й залишається вкрай несприятливим для усіх аграрних товаровиробників. Проте слід зазначити, що сільськогосподарське фермерське кооперування виконує досить важливу економічну функцію, об'єднуючи товаровиробників в напрямі підвищення ефективності використання належного їм ресурсного потенціалу.

Основним організатором фермерської підприємницької діяльності в Сумській області є обласна громадська організація «Асоціація фермерів та приватних землевласників Сумської області».

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який є державною бюджетною установою, що виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. Кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств надаються фермерським господарствам на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі.

На безповоротній основі кошти надаються на такі цілі: відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень, пільгові умови кредитування, страхування фермерських господарств; підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розширення досліджень з проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах; забезпечення гарантій при кредитуванні банками фермерських господарств; забезпечення функціонування Українського державного фонду підтримки фермерських господарств та його регіональних відділень.

Поворотна допомога надається для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені Статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років [8].

Розгорнуту картину щодо наявності фермерських господарств в аграрному секторі Сумського регіону дають показники, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Наявність фермерських господарств по районах

(на кінець року)

Регіон	Рік						
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
По області	956	797	728	730	717	728	727
м. Суми	4	4	4	15	10	10	8
райони:							
Білопільський	53	46	49	45	45	45	44
Буринський	106	93	101	97	97	99	100
Великописарівський	54	48	38	40	39	38	37
Глухівський	54	36	23	16	15	18	21
Конотопський	120	75	65	66	67	64	65
Краснопільський	24	42	33	38	38	38	38
Кролевецький	58	39	30	32	31	29	28
Лебединський	31	37	57	68	68	70	69
Липоводолинський	23	50	42	48	50	55	55
Недригайлівський	41	29	27	23	21	21	22
Охтирський	25	26	19	17	17	16	16
Путивльський	93	43	33	21	19	19	19
Роменський	48	60	80	66	66	68	69
Середино-Будський	5	1	-	-	-	1	2
Сумський	155	115	74	80	76	78	77
Тростянецький	28	19	17	21	20	20	20
Шостинський	8	10	11	8	9	10	10
Ямпільський	26	24	25	29	29	29	27

Джерело: розраховано за даними статистичного щорічника Сумської обл. за 2013 рік. - С. 145.

З наведених даних у таблиці 1 можна констатувати, що загальна кількість фермерських господарств у Сумській області за період з 1995 по 2013 роки зменшилась з 956 до 727 господарств.

Проте в окремих районах області за період що досліджується кількість фермерських господарств збільшилась. Так, в Краснопільському районі із 24 фермерських господарств їх стало 38; в Лебединському – з 31 - 69 господарств; в Липоводолинському з 23 – 55 господарств; в Роменському – з 48 – 69 господарств.

Найменша кількість фермерських господарств в Шостинському та Середино-Будському районах, а також в м. Суми.

Основним показником, що характеризує діяльність будь-якого сільськогосподарського підприємства є виробництво продукції. Дані про виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах Сумської області за їх видами представлено в табл. 2.

Таблиця 2
Виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах

(т)

Продукція	Рік						
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Зернові культури	28043	31434	104847	105875	184793	206914	273485
Цукрові буряки (фабричні)	38392	47419	63249	42066	99066	99082	37349
Соняшник	207	612	2371	13080	21967	33932	44953
Картопля	588	413	982	1337	3619	2663	2353
Овочі	160	494	189	55	218	291	481
М'ясо (у забійній вазі)	152	44	183	373	432	391	423
Молоко	942	504	4757	9200	9784	11678	12201
Яйця, тис. шт.	422	290	-	0	-	-	-
Вовна	-	-	2	4	4	4	1

Джерело: розраховано за даними статистичного щорічника Сумської обл. за 2013 рік. – С. 150.

Дані таблиці 2 свідчать, що фермерські господарства Сумської області надають перевагу виробництву продукції рослинництва. Найбільший обсяг займають зернові культури та соняшник.

Так за досліджуваний період виробництво зернових культур зросло з 28043 т до 273485 т, або майже в 10 разів. За цей же період збільшилось і виробництво соняшнику з 207 т до 44953 т, або приблизно в 217 разів.

Виробництво продукції тваринництва зростає значно меншими темпами. Так виробництво молока збільшилось в 13 раз. Виробництво яєць фермерськими господарствами з 2005 року не здійснюється.

Землі є головним засобом виробництва основної сільськогосподарської продукції і раціональне землекористування має бути результатом дбайливого ведення господарства. Проведемо аналіз площ сільськогосподарських угідь, що наведені в табл. 3.

Таблиця 3
Площа сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах по районах

(на кінець року:га)

Регіон	Рік						
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8
По області	26192	42033	88563	105911	106178	108574	110716
м. Суми	10	11	193	794	806	801	676
райони							
Білопільський	1954	3747	12043	8829	8597	8633	8944
Буринський	3379	4132	13271	19162	19421	20356	20646
Великописарівський	1420	2579	7442	9997	10046	10022	9906
Глухівський	1608	1435	3462	1432	1427	1591	2258
Конотопський	4139	3196	4380	4818	4727	4800	4671
Краснопільський	657	4481	7862	8355	6580	6713	7351
Кролевецький	1597	2039	1103	1755	2139	1965	2070
Лебединський	1089	2081	5620	6020	5810	5907	5693
Липоводолинський	911	2167	2942	4074	3976	4360	4534
Недригайлівський	1151	1111	1376	1035	1131	999	1010
Охтирський	678	3000	1184	3218	3244	3361	3760
Путивльський	2690	1293	2052	1749	1705	1473	1227

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8
Роменський	1486	5691	18223	18283	17983	17894	17534
Середино-Будський	162	33	-	-	-	13	415
Сумський	1863	2446	4299	10840	12250	12998	12829
Тростянецький	697	815	828	1488	1432	1180	1197
Шостинський	130	1256	1721	2514	2517	2517	2766
Ямпільський	571	520	562	1548	2387	2991	3229

Джерело: розраховано за даними статистичного щорічника Сумської обл. за 2013 рік. - С. 146.

Аналіз даних таблиці 3 показує, що за період з 1995 року по 2013 рік площа сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах по області збільшилась на 84524 га.

Найбільшими темпами відбулося збільшення площ сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах м. Суми (576 га), Буринського району (17272 га), Краснопільського району (6694 га), Липоводолинського району (3623 га), Охтирського району (3082 га), Роменського району (16048 га), Шостинського району (2636 га), Ямпільського району (2658 га).

Практично відсутній процес розвитку фермерства в Середино-Будському районі області.

Фермерське господарство саме визначає напрямок своєї діяльності, обсяги виробництва і форми реалізації продукції, необхідні умови по забезпеченню ефективного використання землі, збереженню і поліпшенню її родючості.

Професійний відбір громадян, які виявили бажання створити фермерське господарство, проводить районна (міська) професійна комісія з питань створення фермерських господарств, склад якої формується і затверджується районною (міською) радою. До складу професійної комісії з питань створення фермерських господарств включаються представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представники Асоціації фермерів та приватних землевласників і громадських організацій.

Фермерство є провідним сектором в аграрному виробництві щодо юридичних осіб за основним видом діяльності.

Фермерське господарство вигідне, поки воно дає продукцію і дозволяє відновлювати виробництво, забезпечуючи потреби сім'ї. Звідси виключне виживання і стійкість фермерських господарств. Господарська рівновага буде тоді, коли доход, який одержує сім'я фермера забезпечує її потреби, тобто особистий бюджет сім'ї, в тому числі за рахунок діяльності за межами селянського господарства. Таким чином, розмір господарської діяльності визначають: склад сім'ї, особисте споживання, доход від сільського господарства, сукупний доход, площа землі та інші технічні елементи господарства.

Побутові умови життя населення на сучасному етапі розвитку соціально-економічної системи є однією з найактивніших складових, що забезпечують формування та подальший розвиток соціального потенціалу сільської місцевості [4].

Важливим аспектом впливу фермерських господарств на регіональний розвиток є вирішення проблеми рівномірного розподілу підприємницьких структур, пов'язаних із задоволенням платоспроможного попиту населення.

Фермерські господарства, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону, зобов'язані: забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням; додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; сплачувати податки та збори; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції; дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних. Селянське (фермерське) господарство як юридична особа веде бухгалтерський облік відповідно до статті 24 Закону України від 20.12.1991р. № 2009 «Про селянське (фермерське) господарство», що дозволяє визначити фінансовий результат, здійснювати розрахунки з бюджетом та складати звітність [5].

Наразі в Україні на розвиток фермерських господарств впливають багато чинників, а саме: недосконалість законодавчої бази; слабка підтримка з боку державних, регіональних утворень; слабкий розвиток інфраструктури збуту, переробки і зберігання готової продукції; недостатність методичного забезпечення організаційно-економічної діяльності фермерських господарств.

Створення добровільних об'єднань фермерських господарств захищає фермерські господарства в конкурентній боротьбі з монопольними структурами як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках збуту сільськогосподарської продукції [6].

Подальший розвиток фермерських господарств доцільно проводити в таких напрямках:

- формування власного ринку збуту продукції;
- впровадження інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- реалізація інвестиційних проектів із придбання сільськогосподарської техніки на умовах лізингу;
- спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури;
- створення добровільних об'єднань фермерських господарств;
- збільшення обсягів прямого інвестування фермерських господарств за рахунок власних коштів і позик;
- забезпечити дотації на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях.

Розглянувши сучасний стан діяльності фермерських господарств за період 1995-2013 рр., можна вважати, що в Україні відбулося становлення фермерського сектору і має місце певний його розвиток.

Подальший розвиток функціонуючих фермерських господарств визначається їхньою конкурентоспроможністю.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дає змогу зробити наступні висновки щодо сучасного стану та перспектив розвитку фермерських господарств. Організація діяльності фермерських господарств ставиться на міцну організаційну основу, має досить широку законодавчу базу та нормативне регулювання. Визначення та аналіз основних умов організації діяльності, функціонування та перспектив розвитку, обґрунтування напрямків збільшення обсягів виробництва, формування власного ринку збуту продукції є основною метою створення фермерських господарств та вимагає негайного вирішення актуальних проблем їх функціонування.

Література

1. Липчук В.В. Розвиток малого підприємництва в сільському господарстві : монографія / В.В. Липчук, С.В. Коробка. – Львів, Сполом, 2011. – 227 с.
2. Макаренко П.М. Фермерські господарства України - до 20-річного ювілею / П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 16-24.
3. Макаренко Ю.П. Розвиток кооперації малих аграрних господарств у ринковій економіці / Ю.П. Макаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №4 (12). – С. 171-176.
4. Мішенін Є.В. Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку [Текст]: монографія / Є.В. Мішенін, Р.П. Косодій, В.М. Бутенко. – Суми: ТОВ «ТД «Папірус», 2011. – 334 с.
5. Михайлов М.Г. Організація бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу [Текст] : навч. пос. / М.Г. Михайлов, Л.І. Полятикіна, О.П. Славкова. – К. : Центр уч. літератури, 2008. – 320 с.
6. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу : навчальний посібник / Під редакцією професора І.М. Брюховецького. – Суми: Обласна друкарня, Видавництво «Козацький вал», 2001. – 474 с.
7. «Про фермерське господарство»: Закон України від 19.06. 2003 № 973 – IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
8. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізації викликів : монографія / О.І. Павлов, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та ін. ; за ред. О.І. Павлова. – Одеса : Астропринт, 2012. – 760 с.

References

1. Lypchuk, V.V. and Korobka, S.V. (2011), *Rozvytok maloho pidpriemnytstva v silskomu hospodarstvi* [Development of small entrepreneurship in agriculture], monograph, Spolom, Lviv, Ukraine, 227 p.
2. Makarenko, P.M. and Melnyk, L.L. (2010), "Farms in Ukraine - to 20-year of anniversary", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 16-24.
3. Makarenko, Yu.P. (2011), "The development of cooperation of small agricultural enterprises in market economy", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 4 (12), pp. 171-176.
4. Mishenin, Ye.V., Kosodii, R.P. and Butenko, V.M. (2011), *Sotsialno-ekonomichni ta finansovi problemy staloho silskoho rozvytku* [Social and economic, financial problems of sustainable rural development], monograph, TOV "TD "Papyrus", Sumy, Ukraine, 334 p.
5. Mykhailov, M.H., Poliatykina, L.I. and Slavkova, O.P. (2008) *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku na pidpriemstvakh maloho biznesu* [Organization of accounting at the enterprises of small businesses], tutorial, Tsentr uch. literatury, Kyiv, Ukraine, 320 p.
6. Briukhovetskyi, I.M. (2001), *Osnovy pidpriemnytskoi diialnosti ta ahrobiznesu* [Fundamentals of entrepreneurial activity and agribusiness], tutorial, Oblasna drukarnia, Vydavnytstvo "Kozatskyi val", Sumy, Ukraine, 474 p.
7. "On the farm": the Law of Ukraine from 19.06. 2003, no. 973 – IV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
8. Pavlov, O.I., Khvesyk, M.A., Yurchyshyn, V.V. and others (2012), *Stalyi rozvytok ta bezpeka ahroprodovolchoi sfery Ukrainy v umovakh hlobalizatsii vyklykiv* [Sustainable development and security of agro-industrial sector in Ukraine under globalization challenges], monograph, *Astroprynt*, Odessa, Ukraine, 760 p.

Рецензент: д.е.н., професор
Сумського національного аграрного університету О.П. Славкова